

ปฏิจอกสมุปปาตจากพระโอบุช

หมวดที่ ๒

ว่าด้วย ปฏิจอกสมุปปาตคือเรื่องอริยสัจสมบุรณ์แบบ

เรื่องปฏิจอกสมุปปาต คือเรื่องอริยสัจ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คืออริยสัจทั้ง ๔”
 ดังนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้เขารำทอไม่ได้ ตีเทียบ
 ไม่ได้ คัดค้านไม่ได้. ข้อนี้ เป็นธรรมที่เรากล่าวด้วยอย่างนี้ เราอาศัยซึ่งอะไรเล่า จึง
 กล่าวด้วยอย่างนี้? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยซึ่งธาตุทั้งหลาย ๖ ประการ
 การก้าวลงสู่ศรัทธา ชื่อนี้; เมื่อการก้าวลงสู่ศรัทธา มีอยู่, นามรูป ชื่อนี้; เพราะ
 มีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ; เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ;

๑. อรรถที่ ๑ นพาวรรค ตัก. ข. ๒๐/๒๒๗/๕๐๑; ตักสมภิกษุทั้งหลาย.

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา. **ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย!** เราขอมัญญูที่ว่า “^๙นี่ เป็นความสุข” ดังนี้; ว่า “^{๑๐}นี่ เป็นทุกข์สมุห์” ดังนี้; ว่า “^{๑๑}นี่ เป็นทุกขนิโรธ” ดังนี้; ว่า “^{๑๒}นี่ เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” ดังนี้; **แก่สัตว์ที่กำลังเสวยเวทนาอยู่.**

ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย! **ทุกข์อริยสัจ** เป็นอย่างไรเล่า? แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์, แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์, แม้ความตายก็เป็นทุกข์, แม้โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย ก็เป็นทุกข์, การประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์, ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก เป็นทุกข์, ปราศจากสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้น นั่นก็เป็นทุกข์ : กล่าวโดยย่อ บัญญัติอาทวนธรรตทั้งหลาย เป็นทุกข์. **ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย!** นี่เรากล่าวว่าทุกข์อริยสัจ.

ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย! **ทุกขสมุทฺธอริยสัจ** เป็นอย่างไรเล่า? เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย; เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ; เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป; เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ; เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา; เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน; เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ; เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบบ้าง : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้. **ตูก่อน ภิกษุทั้งหลาย!** นี่เรากล่าวว่าทุกข์สมุทฺธอริยสัจ.

ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย! **ทุกขนิโรธอริยสัจ** เป็นอย่างไรเล่า? เพราะความขางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชาที่นั่นนั่นเดียว, จึงมีความดับแห่งสังขาร;

ว่าด้วยปฏิจจก็คือเรื่องอริยสัจสมบุรณ์แบบ

ସଦା

เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาน; เพราะมีความดับแห่ง
วิญญาน จึงมีความดับแห่งนามรูป; เพราะมีความดับแห่งนามรูปจึงมีความดับ
แห่งสฬายตนะ; เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ; เพราะ
มีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา; เพราะมีความดับแห่งเวทนา
จึงมีความดับแห่งตัณหา; เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน;
เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ; เพราะมีความดับแห่งภพ
จึงมีความดับแห่งชาติ; เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ-
ทุกข์ะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี
ด้วยอาการอย่างนี้. ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้เรากล่าวไว้ ทุกชนโอรธธยัสจ.

ทุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ทุคฺชนิโรธคามินิปฏิปทาอริยสัจ เป็นอย่างไรเล่า ?
มรรคอันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ นั้นนั่นเอง, กล่าวคือ สัมมาทิฐิ
สัมมาสังกัปปะ สัมมวาจา สัมมากัมมัตตะ สัมมาอาชีวะ สัมมวายามะ สัมมาสติ
สัมมาสมาธิ. ทุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้เรากล่าวว่ ทุคฺชนิโรธคามินิปฏิปทาอริยสัจ.

ลูกอ่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านั้ คืออริยสัจทั้ง ๔”
 ถึงนั้น เป็นธรรมสมณะพราหมณ์ผู้ทั้งหลายยังมิได้ ทำให้เสวาทมองมิได้
 คิดเห็นมิได้ ตัดง้างมิได้ ถึงนั้นอันใด อันเรากล่าวแล้ว;
 ข้อความนี้, ก็มิได้ แล,
 ขอนั้น เรากล่าวหมายถึง

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตว่า คนทั่วไปส่วนมากเข้าใจว่า อธิยสัง กับปฏิจาสมุปบาท เป็นคนละเรื่องกัน โดยเนื้อแท้แล้ว เรื่องปฏิจาสมุปบาทเป็นเรื่องวิสัยที่สมบูรณ์ ดังที่พระอรรถกถาจารย์ในสมัยนี้ ได้ขยายแจกทุกสมุขกับและทุกขนิโรธ ออกไปอย่างละเอียด หรือสมบูรณ์ที่สุด โดยนัยแห่งปฏิจาสมุปบาท : แทนที่จะกล่าวสั้น ๆ ว่า ทุกขสมุปบาทคือตัณหา ส่วน ๆ กัน ๆ ก็แสดงโดยละเอียดว่า ตัณหาคืออะไร เกิดมาอย่างไร

และทำให้เกิดทุกข์ได้อย่างไร ถึง ๑๑ ระยะ คือสายแห่งปัจจุสมุปบาทฝ่ายสมุทวาร ๑๑
 หนึ่ง; แขนงที่จะกล่าวสั้น ๆ ดังนี้ว่า ทุกชนิดโรธ คือการคับคั่งเหาเดียว ก็ตรัสอย่างละเอียด
 ถึง ๑๑ ระยะ อย่างเกี่ยวพัน เป็นปัจจุสมุปบาทฝ่ายนิโรธวาร; ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ภาว
 ครุสยอย่างนี้ เป็นเจริญสัจโจสมุปบาท. เราควรเรียกวิธีที่แสดงด้วยปัจจุสมุปบาท ว่า
 “อริยสัจใหญ่”. และเรียกวิธีสัจที่รู้กันอยู่ทั่วไปว่า “อริยสัจเล็ก” กันแต่ครั้งมั้ง.

ปฏิจสมุปบาทนุกาถามีลักษณะแห่งความ เป็นอริยสัจ

ก่อนนิกขุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง ขรามรณะ,
 รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ความคับไม่เหลือแห่งขรามรณะ,
 รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งขรามรณะ;

ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง ชาติ, รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งชาติ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ความ
 คับไม่เหลือแห่งชาติ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งชาติ;

ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง ภพ, รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งภพ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ความ
 คับไม่เหลือแห่งภพ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งภพ;

ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง อุปาทาน, รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งอุปาทาน, รู้ทั่ว
 ถึงซึ่ง ความคับไม่เหลือแห่งอุปาทาน, รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับ
 ไม่เหลือแห่งอุปาทาน;

๑. สูตรที่ ๘ ทสทรวรรค นิททนสังยุตต์ นิทาน. ต. ๑๖/๕๑/๕๑, ทวิสนนิกขุทั้งหลาย พินชวัน.

ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง คตฺตา, รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งคตฺตา, รู้ทั่วถึงซึ่ง ความดับไม่เหลือแห่งคตฺตา, รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งคตฺตา ;

ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง เวทนา, รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งเวทนา, รู้ทั่วถึงซึ่ง ความดับไม่เหลือแห่งเวทนา, รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งเวทนา ;

ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง ผลฺลสะ, รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งผลฺลสะ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ความดับไม่เหลือแห่งผลฺลสะ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งผลฺลสะ ;

ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง สฬายคณะ, รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งสฬายคณะ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ความดับไม่เหลือแห่งสฬายคณะ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสฬายคณะ ;

ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง นามรูป, รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งนามรูป, รู้ทั่วถึงซึ่ง ความดับไม่เหลือแห่งนามรูป, รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งนามรูป ;

ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง วิญญาณ, รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งวิญญาณ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณ, รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณ ;

ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง สังขารทั้งหลาย, รู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งสังขาร, รู้ทั่วถึงซึ่ง ความดับไม่เหลือแห่งสังขาร, รู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! **ขรามรณะ เป็นอย่างไรเล่า?** ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีพื้นหลุส ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยว ความสิ้นไปแห่งอายุ ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ในสัตว์นิกายนั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ๆ : นี้ เรียกว่า ขรา. - การจุติ การเคลื่อน การแตกสลาย การหายไป การวายเป็น การตาย การทำภาตะ การแตกแห่งขันธทั้งหลาย การทอดทิ้งร่าง การขาดแห่งอินทรีย์คือชีวิต จากสัตว์นิกายนั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ๆ : นี้ เรียกว่า มรณะ. ขรานี้ด้วย มรณะนี้ด้วย ย่อมมีอยู่ทั้งนี้; ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า ขรามรณะ. ความก่อกันพร้อมแห่งขรามรณะ ย่อมมี เพราะความก่อกันพร้อมแห่งชาติ; ความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ ย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งชาติ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปด อันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะ, ไต่แกสิ่งเหล่านี้ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำกาจงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกรู้ชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! **ชาติ เป็นอย่างไรเล่า?** การเกิด การกำเนิด การกำเริบ (สูกรรภ) การบังเกิด การบังเกิดโดยยิ่ง ความปรากฏของขันธทั้งหลาย การที่สัตว์ได้ซึ่งอายตนะทั้งหลาย ในสัตว์นิกายนั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ๆ : ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า ชาติ. ความก่อกันพร้อมแห่งชาติ ย่อมมี เพราะความก่อกันพร้อมแห่งภพ; ความดับไม่เหลือแห่งชาติ ย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งภพ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปด อันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับไม่เหลือ

แห่งชาติ, ได้แก่สิ่งเหล่านี้ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำ
การงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภพ เป็นอย่างไรเล่า? ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย!
ภพทั้งหลาย ๓ อย่างเหล่านี้ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ : ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย!
นี้ เรียกว่า ภพ. ความก่อกั้นพร้อมแห่งภพ ย่อมมี เพราะความก่อกั้นพร้อมแห่งอุปาทาน;
ความคับไม่เหลือแห่งภพ ย่อมมี เพราะความคับไม่เหลือแห่งอุปาทาน; มรรคอันประกอบ
ด้วยองค์แปด อันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิปทาให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งภพ, ได้แก่
สิ่งเหล่านี้ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำการงานชอบ
การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! อุปาทาน เป็นอย่างไรเล่า? ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย!
อุปาทานทั้งหลาย ๔ อย่างเหล่านี้ คือ กามอุปาทาน วิญญูปาทาน สิลัพพัตตูปาทาน อัตถวาทุ-
ปาทาน : ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า อุปาทาน. ความก่อกั้นพร้อมแห่งอุปาทาน
ย่อมมี เพราะความก่อกั้นพร้อมแห่งตัณหา; ความคับไม่เหลือแห่งอุปาทาน ย่อมมี
เพราะความคับไม่เหลือแห่งตัณหา; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปด อันประเสริฐ
นั่นเอง เป็นปฏิปทาให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งอุปาทาน, ได้แก่สิ่งเหล่านี้ คือ ความเห็น
ชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำการงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความ
พากเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! ตัณหา เป็นอย่างไรเล่า? ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย!
หมู่แห่งตัณหาทั้งหลาย ๖ หมู่เหล่านี้ คือ รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา
โผฏฐัพพตัณหา รัสมตัณหา : ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า ตัณหา. ความก่อกั้น

พร้อมแห่งกัณหา ย่อมมี เพราะความก่อกันพร้อมแห่งเวทนา; ความคับไม่เหลือแห่งกัณหา ย่อมมี เพราะความคับไม่เหลือแห่งเวทนา; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปด อันประเสริฐ นั้นเอง เป็นปฏิปทาให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งกัณหา, ได้แก่งสิ่งเหล่านี้ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำกรงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! เวทนา เป็นอย่างไรเล่า? ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! หมู่แห่งเวทนาทั้งหลาย ๖ หมู่เหล่านี้ คือ จักขุสัมผัสชาเวทนา โสภสัมผัสชาเวทนา ฆานสัมผัสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสชาเวทนา กายสัมผัสชาเวทนา มโนสัมผัสชาเวทนา : ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า เวทนา. ความก่อกันพร้อมแห่งเวทนา ย่อมมี เพราะความก่อกันพร้อมแห่งผัสสะ; ความคับไม่เหลือแห่งเวทนา ย่อมมี เพราะความคับไม่เหลือแห่งผัสสะ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปด อันประเสริฐนั้นเอง เป็นปฏิปทาให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งเวทนา, ได้แก่งสิ่งเหล่านี้ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำกรงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! ผัสสะ เป็นอย่างไรเล่า? ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! หมู่แห่งผัสสะทั้งหลาย ๖ หมู่เหล่านี้ คือ จักขุสัมผัส โสภสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส : ศุก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า ผัสสะ. ความก่อกันพร้อมแห่งผัสสะ ย่อมมี เพราะความก่อกันพร้อมแห่งสฬายทนะ; ความคับไม่เหลือแห่งผัสสะ ย่อมมี เพราะความคับไม่เหลือแห่งสฬายทนะ; มรรคอันประกอบด้วยองค์แปด อันประเสริฐนั้นเอง เป็นปฏิปทาให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งผัสสะ, ได้แก่งสิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำกรงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย! สฬายชนะ เป็นอย่างไรเล่า? จักขัวยชนะ
โสทยชนะ นามายชนะ จิวหายชนะ กายายชนะ มนายชนะ : ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย!
นี้ เรียกว่า สฬายชนะ. ความก่อกั้นพร้อมแห่งสฬายชนะ ย่อมมี เพราะความก่อกั้น
พร้อมแห่งนามรูป; ความคับไม่เหลือแห่งสฬายชนะ ย่อมมี เพราะความคับไม่เหลือ
แห่งนามรูป; มรรคอันประกอบตัวของกัแปด อันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิบัติพาให้
ถึงความคับไม่เหลือแห่งสฬายชนะ, ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ
การพูดจาชอบ การทำารงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึก
ชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย! นามรูป เป็นอย่างไรเล่า? เวทนา สัญญา เจตนา
ผัสสะ มนสิการ : นี้เรียกว่านาม, มหาภูตทั้งสี่ด้วย รูปที่อาศัยมหาภูตทั้งสี่ด้วย ;
นี้ เรียกว่า รูป, นามนี้ด้วย รูปนี้ด้วย ย่อมมีอยู่ดังนี้; ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า
นามรูป. ความก่อกั้นพร้อมแห่งนามรูป ย่อมมี เพราะความก่อกั้นพร้อมแห่งวิญญาณ;
ความคับไม่เหลือแห่งนามรูป ย่อมมี เพราะความคับไม่เหลือแห่งวิญญาณ; มรรค
อันประกอบตัวของกัแปด อันประเสริฐ นั่นเอง เป็นปฏิบัติพาให้ถึงความคับไม่เหลือแห่ง
นามรูป, ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำ
การงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจ
มั่นชอบ.

ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย! วิญญาณ เป็นอย่างไรเล่า? ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย!
หมู่แห่งวิญญาณทั้งหลาย ๖ หมู่เหล่านี้ คือ จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ชานวิญญาณ
จิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ : ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้ เรียกว่า วิญญาณ;
ความก่อกั้นพร้อมแห่งวิญญาณ ย่อมมี เพราะความก่อกั้นพร้อมแห่งสังขาร; ความคับ

ไม่เหลือแห่งวิญญาน ย่อมมี เพราะความคับไม่เหลือแห่งสังขาร; มรรคอันประกอบ
 กว้างองค์แปด อันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิปทาถึงความคับไม่เหลือแห่งวิญญาน,
 ได้แก่สิ่งเหล่านี้ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำการงานชอบ
 การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกรู้ชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สังขารทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุ
 ทั้งหมด! สังขารทั้งหลาย ๓ อย่างเหล่านี้ คือ กายสังขาร วิสสังขาร จิตตสังขาร :
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้ เรียกว่า สังขารทั้งหลาย. ความก่อกั้นพร้อมแห่งสังขาร
 ย่อมมี เพราะความก่อกั้นพร้อมแห่งอวิชชา; ความคับไม่เหลือแห่งสังขาร ย่อมมี เพราะ
 ความคับไม่เหลือแห่งอวิชชา; มรรคอันประกอบกว้างองค์แปด อันประเสริฐนั่นเอง
 เป็นปฏิปทาถึงความคับไม่เหลือแห่งสังขาร, ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ
 ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำการงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความ
 พากเพียรชอบ ความระลึกรู้ชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ในกาลใดแล ภิกษุ ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง ขวามรณะ;
 มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งขวามรณะ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ความคับไม่เหลือแห่งขวาม-
 รณะ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งขวามรณะ;
 ว่าเป็นอย่างนี้ๆ.

ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง ชาติ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งชาติ; มารู้
 ทั่วถึงซึ่ง ความคับไม่เหลือแห่งชาติ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึง
 ความคับไม่เหลือแห่งชาติ; ว่าเป็นอย่างนี้ๆ.

ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง ภพ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งภพ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ความคับไม่เหลือแห่งภพ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งภพ; ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ.

ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง อุปาทาน; มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งอุปาทาน; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ความคับไม่เหลือแห่งอุปาทาน; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งอุปาทาน; ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ.

ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง ตัณหา; มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งตัณหา; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ความคับไม่เหลือแห่งตัณหา; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งตัณหา; ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ.

ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง เวทนา; มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งเวทนา; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ความคับไม่เหลือแห่งเวทนา; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งเวทนา; ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ.

ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง ผัสสะ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งผัสสะ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ความคับไม่เหลือแห่งผัสสะ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งผัสสะ; ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ.

ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง สฬายตนะ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งสฬายตนะ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ความคับไม่เหลือแห่งสฬายตนะ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความคับไม่เหลือแห่งสฬายตนะ; ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ.

ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง นามรูป; มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งนามรูป;
มารู้ทั่วถึงซึ่ง ความดับไม่เหลือแห่งนามรูป; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์
ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งนามรูป; ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ.

ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง วิญญาณ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่งวิญญาณ;
มารู้ทั่วถึงซึ่ง ความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณ; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้
ถึงความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณ; ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ.

ย่อมมารู้ทั่วถึงซึ่ง สังขาร ทั้งหลาย; มารู้ทั่วถึงซึ่ง เหตุให้เกิดขึ้นแห่ง
สังขาร; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ความดับไม่เหลือแห่งสังขาร; มารู้ทั่วถึงซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่อง
ทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขาร; ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ในกาลนั้น เราเรียกภิกษุนั้น ว่า :-

“ผู้สมบูรณ์แล้วด้วยทวิปฏิ (ทวิปฏิสมุโน)”, ทั้งนี้บ้าง;

“ผู้สมบูรณ์แล้วด้วยทตฺตนะ (ทตฺตนะสมุโน)”, ทั้งนี้บ้าง;

“ผู้มาซึ่งพระสัทธรรมอันแล้ว (อาคโต อิมิ สัทธมฺ)”, ทั้งนี้บ้าง;

“ย่อมเห็นซึ่งพระสัทธรรม (ปสฺสตี อิมิ สัทธมฺ)”, ทั้งนี้บ้าง;

“ผู้ประกอบแล้วด้วยญาณอันเป็นเสขะ (เสกฺเขน ญาณเณ สมฺมุนาคโต)”, ทั้งนี้บ้าง;

“ผู้ประกอบแล้วด้วยวิชาอันเป็นเสขะ (เสกฺขาย วิชฺชาย สมฺมุนาคโต)”, ทั้งนี้บ้าง;

“ผู้ถึงแล้วซึ่งกระแสแห่งธรรม (ธมฺมโสรํ สมฺมปฺนโน)”, ทั้งนี้บ้าง;

“ผู้ประเสริฐมีปัญญาอันแรกเกิด (อริโย นิพฺเพธิกปญฺโญ)”, ทั้งนี้บ้าง;

“อันอยู่จนกระทั่งอมตะ (อมตพฺพาวํ ชาหาจฺ ทิฏฺฐติ)”, ทั้งนี้บ้าง.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า อาการแห่งปัจจัยสมบุรณ์บาท แต่ละอาการ ก็ยังจำแนกออกไปเป็นอริยสัจสี่ ให้ชัดขึ้นหนึ่ง; เช่นเดียวกับปัจจัยสมบุรณ์บาททั้งสาก, ดังที่กล่าวมาแล้ว โดยหัวข้อว่า **“เรื่องปัจจัยสมบุรณ์บาท คือ เรื่องอริยสัจ”**. ทั้งบทนี้ รวมกันแล้ว เป็นเครื่องแสดงให้เห็นชัดยิ่งขึ้นไปอีก ว่า เรื่องปัจจัยสมบุรณ์บาทนั้นเป็น เรื่องอริยสัจทั้งเนื้อที่ทั่ว. ขอให้อ่านทบทวนเป็นพิเศษ ถอดเวลา.

.....

(แม้คำของพระมหาเถระ คือพระสารีบุตร ก็ได้กล่าวถึงปัจจัยสมบุรณ์บาท โดยหลักแห่งอริยสัจสี่ อย่างเดียวกันกับพุทธภาษิตข้างบนนี้ แต่กล่าวในฐานะเป็นวัตถุแห่งสัมมาทิฐิ คือการรู้จักซึ่งอาการทุกอาการของปัจจัยสมบุรณ์บาท โดยนัยแห่งอริยสัจสี่ ว่าเป็นสัมมาทิฐิอย่างหนึ่งๆ ทุกอาการ รวมอยู่กับเรื่องอื่นๆ คือเรื่องอกุศล กุศล พร้อมทั้งมุตเหตุ, เรื่องอาหารดี โดยนัยแห่งอริยสัจสี่, เรื่องทุกข์โดยนัยแห่งอริยสัจสี่ และเรื่องอาตวะ โดยนัยแห่งอริยสัจสี่, ซึ่งล้วนแต่เป็นวัตถุแห่งสัมมาทิฐิตัวเดียวกันทั้งนั้น. สำหรับเรื่องปัจจัยสมบุรณ์บาทนั้น มีข้อความดังที่ยกมาไว้เป็นส่วนผนวกของพระพุทธภาษิตข้างบนนี้ ดังต่อไปนี้ :-)

“ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ที่จะทำอริยสาวก ให้ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ มีทิฐิดำเนินไปตรงแล้ว ประกอบพร้อมแล้วด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในธรรม, มาสู่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ปริยายนั้นคือ ในกาลใด อริยสาวก ย่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง ขรามรณะ ด้วย, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งขรามรณะด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำตัวให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งขรามรณะด้วย; ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล อริยสาวกนั้น

ชื่อว่าเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ มีทิฐิดำเนินไปตรงแล้ว ประกอบพร้อมแล้วด้วยความ
เลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้ ในกาลนั้น.

...ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ชื่อว่าถึงซึ่ง ชาติ ด้วย, ซึ่งเหตุ
ให้เกิดขึ้นแห่งชาติด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งชาติด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่อง
ทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งชาติด้วย; ฯลฯ ในกาลนั้น.

...ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ชื่อว่าถึงซึ่ง ภพ ด้วย, ซึ่งเหตุให้เกิด
ขึ้นแห่งภพด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งภพด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้
ถึงความดับไม่เหลือแห่งภพด้วย; ฯลฯ ในกาลนั้น.

...ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ชื่อว่าถึงซึ่ง อุปาทาน ด้วย, ซึ่งเหตุ
ให้เกิดขึ้นแห่งอุปาทานด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งอุปาทานด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติ
เครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งอุปาทานด้วย; ฯลฯ ในกาลนั้น.

...ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ชื่อว่าถึงซึ่ง ตัณหา ด้วย, ซึ่งเหตุ
ให้เกิดขึ้นแห่งตัณหาด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งตัณหาด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่อง
ทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งตัณหาด้วย; ฯลฯ ในกาลนั้น.

...ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ชื่อว่าถึงซึ่ง เวทนา ด้วย, ซึ่งเหตุ
ให้เกิดขึ้นแห่งเวทนาด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งเวทนาด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่อง
ทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งเวทนาด้วย; ฯลฯ ในกาลนั้น.

...ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ถอนรู้ทั่วถึงซึ่ง ผัสสะ ด้วย, ซึ่งเหตุให้
เกิดขึ้นแห่งผัสสะด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งผัสสะด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่อง
ทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งผัสสะด้วย; ฯลฯ ในกาลนั้น.

...ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ถอนรู้ทั่วถึงซึ่ง สฬายตนะ ด้วย, ซึ่ง
เหตุให้เกิดขึ้นแห่งสฬายตนะด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสฬายตนะด้วย, ซึ่ง
ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสฬายตนะด้วย; ฯลฯ
ในกาลนั้น.

...ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ถอนรู้ทั่วถึงซึ่ง นามรูป ด้วย, ซึ่งเหตุ
ให้เกิดขึ้นแห่งนามรูปด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งนามรูปด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติ
เครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งนามรูปด้วย; ฯลฯ ในกาลนั้น.

...ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ถอนรู้ทั่วถึงซึ่ง วิญญาณ ด้วย, ซึ่งเหตุ
ให้เกิดขึ้นแห่งวิญญาณด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติ
เครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งวิญญาณด้วย; ฯลฯ ในกาลนั้น.

...ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ถอนรู้ทั่วถึงซึ่ง สังขาร ด้วย, ซึ่งเหตุ
ให้เกิดขึ้นแห่งสังขารด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งสังขารด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่อง
ทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสังขารด้วย; ฯลฯ ในกาลนั้น,

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ปริยายอย่างอื่นยังมีอีก ที่จะทำอริยสาวกให้ได้
ชื่อว่า เป็นผู้สัมมาทิฐิ มีความเห็นดำเนินไปตรงแล้ว ประคองพร้อมแล้วด้วย
ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในธรรม มาสู่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย! ปริยายนั้นคือ ในกาลใด อริยสาวก ป่อมรู้ทั่วถึงซึ่ง อวิชชา ด้วย, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งอวิชชาด้วย, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่งอวิชชาด้วย, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งอวิชชาด้วย; ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย! ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล อริยสาวกนั้น ชื่อว่าเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ มีทิฐิดำเนินไปตรงแล้ว ประกอบพร้อมแล้วด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้ ในกาลนั้น.....

(ก่อนไปนี้ พระศาสดาได้กล่าวถึงเรื่องอาสวะ โภชนียแห่งอริยสังขี ไปจนจบสูตรข้อสัมมาทิฐิ
สูตร ม.ม. ๑๒/๕๐/๑๑๖)

หมายเหตุสรุปรวม : ในพุทธภาษิตในคณกัมของเรื่องนี้ ครัสต์ภิกษุของอริยสังขี ในการของปฏิจอสมุปบาท ไม่ขึ้นไปถึงอวิชชา คงในสูตรนี้ซึ่งกล่าวขึ้นไปถึงอวิชชา. การปฏิจอสมุปบาท แก่ละอาการ โดยนัยอริยสังขี เป็นลักษณะของการบรรลุความเป็นโสดาบัน เป็นอย่างน้อย. ความซื่อ มีตรงกัน ทั้งที่เป็นพุทธภาษิต และจากภาษิตเหล่านี้ แล.

ปฏิจอสมุปบาท ซึ่งแสดง การก่อขึ้นแห่งทุกข์

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราจักแสดง ซึ่งเหตุเครื่องก่อขึ้นแห่งทุกข์ (ทุกข์-สมุทยะ) แก่พวกเธอทั้งหลาย. พวกเธอทั้งหลายจงฟังความซื่อนั้น, จงทำในใจให้สำเร็จประโยชน์, เราจักกล่าวบทนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็เหตุเครื่องก่อขึ้นแห่งทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า?

๑. สูตรที่ ๓ สหปติวรรค อภิสมณสังยุตต์ นิทาน. ส. ๑๖/๑๖/๑๖๑, ครัสต์แก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

(๑) ทุก่อนนิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัย๕ตัว **รูป**ทั้งหลายด้วย จึงเกิด
จักขุวิญญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ตา + รูป + จักขุวิญญาณ)
นั่นคือ **ผัสสะ**; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี**เวทนา**; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย
จึงมี**ตัณหา** : นั่นคือ **เหตุเครื่องก่อขนแห่งทุกข์**.

(๒) ทุก่อนนิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัย๕ตัว **เสียง**ทั้งหลายด้วย จึงเกิด
โสตวิญญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (หู + เสียง + โสตวิญญาณ)
นั่นคือ **ผัสสะ**; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี**เวทนา**; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย
จึงมี**ตัณหา** : นั่นคือ **เหตุเครื่องก่อขนแห่งทุกข์**.

(๓) ทุก่อนนิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัย๕ตัว **กลิ่น**ทั้งหลายด้วย จึงเกิด
ฆานวิญญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (จมูก + กลิ่น + ฆานวิญญาณ)
นั่นคือ **ผัสสะ**; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี**เวทนา**; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย
จึงมี**ตัณหา** : นั่นคือ **เหตุเครื่องก่อขนแห่งทุกข์**.

(๔) ทุก่อนนิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัย๕ตัว **รส**ทั้งหลายด้วย จึงเกิด
ชีวาวิญญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ลิ้น + รส + ชีวาวิญญาณ)
นั่นคือ **ผัสสะ**; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี**เวทนา**; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย
จึงมี**ตัณหา** : นั่นคือ **เหตุเครื่องก่อขนแห่งทุกข์**.

(๕) ทุก่อนนิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัย๕ตัว **โผฏฐัพพะ**ทั้งหลายด้วย
จึงเกิด**กายวิญญาณ**; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (กาย + โผฏฐัพพะ +
กายวิญญาณ) นั่นคือ **ผัสสะ**; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมี**เวทนา**; เพราะมีเวทนา
เป็นปัจจัย จึงมี**ตัณหา** : นั่นคือ **เหตุเครื่องก่อขนแห่งทุกข์**.

(๖) ทูก่อนนิกขุทั้งหลาย! เพราะอาศัยใจด้วย อัมหารมณห์ทั้งหลายด้วย จึงเกิดนิวินญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ใจ + อัมมารมณห์ + นิวินญาณ) นั่นคือ สัสสะ; เพราะมีสัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา : นั่นคือ เหตุเครื่องก่อขึ้นแห่งทุกข์.

ทูก่อนนิกขุทั้งหลาย! เหล่านี้แล คือเหตุเครื่องก่อขึ้นแห่งทุกข์.

ปฏิจอสุมุปาบทซึ่งแสดง การดับลงแห่งทุกข์^๑

ทูก่อนนิกขุทั้งหลาย! เราจักแสดง ซึ่งการถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์ (ทุกข์อันตั้งงมะ) แก่พวกเธอทั้งหลาย, เธอทั้งหลายจงฟังซึ่งความข้อนั้น, จงทำในใจให้สำเร็จประโยชน์, เราจักกล่าวบัดนี้.

(ครั้นนิกขุทั้งหลายเหล่านั้น ทูลสนองรับพระพุทธรคำไว้แล้ว, พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสด้วยคำเหล่านี้ว่า:—)

ทูก่อนนิกขุทั้งหลาย! ก็การถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า?

(๗) ทูก่อนนิกขุทั้งหลาย! เพราะอาศัยตาด้วย รูปทั้งหลายด้วย จึงเกิดจักขุวิญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ตา + รูป + จักขุวิญาณ) นั่นคือ สัสสะ; เพราะมีสัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมี

๑. สุตตวิ ๓ กถปคิวรรค อภิสสะสังคตส์ ปิฎกน. ส. ๑๖/๔๘/๑๖๓. ครั้นแก้นิกขุทั้งหลาย ที่เชลวัน.

คัมภีร. เพราะความจางกลายดับไปไม่เหลือแห่งตัณหานั่นนั่นเอง, จึงมีความคับ
แค้นอุปาทาน; เพราะมีความคับแค้นอุปาทาน จึงมีความคับแค้นภพ; เพราะมี
ความคับแค้นภพ จึงมีความคับแค้นชาติ; เพราะมีความคับแค้นชาติแล้ว ขวามรณะ
โสกะปริเหวะทุกขะโหมนัสสุปิยาสาทั้งหลาย จึงกับสัน : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งอัน
นี้ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้. **นี่คือ การถึงซึ่งอันถึงอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.**

(๒) ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยทุกข์ด้วย **เสียง**ทั้งหลายด้วย จึงเกิด
โสตวิญญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (หู + เสียง + โสตวิญญาณ)
นั่นคือ ตัณณะ; เพราะมีตัณณะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมี
คัมภีร. เพราะความจางกลายดับไปไม่เหลือแห่งตัณหานั่นนั่นเอง, จึงมีความคับ
แค้นอุปาทาน: ... ฯลฯ... **นี่คือ การถึงซึ่งอันถึงอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.**

(๓) ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยทุกข์ด้วย **กลิ่น**ทั้งหลายด้วย จึงเกิด
มานวิญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (จมูก + กลิ่น + มานวิญาณ)
นั่นคือ ตัณณะ; เพราะมีตัณณะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย
จึงมีคัมภีร. เพราะความจางกลายดับไปไม่เหลือแห่งตัณหานั่นนั่นเอง, จึงมีความ
คับแค้นอุปาทาน; ... ฯลฯ... **นี่คือ การถึงซึ่งอันถึงอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.**

(๔) ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยทุกข์ด้วย **รส**ทั้งหลายด้วย จึงเกิด
ชีวหาวิญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ลิ้น + รส + ชิวหาวิญาณ)

๑. คำที่ละไว้ด้วย... ฯลฯ... ตรงนั้นละตอนข้อ ๆ ไป แห่งหัวข้อเรื่องนี้ หมายความว่ามีความเต็มเหมือน
ข้อ (๑), เริ่มตั้งแต่คำว่า "เพราะมีความคับแค้นอุปาทาน จึงมีความคับแค้นภพ,... ไปจนกระทั่งถึงคำว่า
... "อันมีด้วยอาการอย่างนี้." ผู้อ่านพึงเติมให้เต็มเอง.

นั่นคือ ศัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา. เพราะความจางกลายดับไปไม่เหลือแห่งตัณหานั่นนั่นเอง, จึงมีความดับแห่งอุปาทาน; ... ว ล ว ... นั่นคือ การตั้งซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.

(๕) ตุก่อนนิกขุทั้งหลาย! เพราะอาศัยผัสสะด้วย โสภณทัฬหะทั้งหลายด้วย จึงเกิดภพวิญญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (กาย + โสภณทัฬหะ + กายวิญญาณ) นั่นคือ ศัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา. เพราะความจางกลายดับไปไม่เหลือแห่งตัณหานั่นนั่นเอง, จึงมีความดับแห่งอุปาทาน; ... ว ล ว ... นั่นคือ การตั้งซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.

(๖) ตุก่อนนิกขุทั้งหลาย! เพราะอาศัยใจด้วย ธัมมารมณ์ทั้งหลายด้วย จึงเกิดมโนวิญญาณ; การประจวบพร้อมแห่งธรรมสามประการ (ใจ + ธัมมารมณ์ + มโนวิญญาณ) นั่นคือ ศัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา. เพราะความจางกลายดับไปไม่เหลือแห่งตัณหานั่นนั่นเอง, จึงมีความดับแห่งอุปาทาน; เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ; เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ; เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล้ว ชรามรณะ โสกะปวีเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งอันนี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้. นั่นคือ การตั้งซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.

ตุก่อนนิกขุทั้งหลาย! เหล่านี้แล ก็กล่าวถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์.

อริยสัจในรูปแห่งปฏิจจสมุปบาท มีในขณะแห่งเวทนา^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอรรถซึ่งธาตุทั้งหลาย ๖ ประการ การก้าวลงสู่
ควรรักษ์ย่อมมี; เมื่อการก้าวลงสู่ควรรักษ์ มีอยู่, นามรูป ย่อมมี; เพราะมีนามรูปเป็น
ปัจจัย จึงมีสฬายตนะ; เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็น
ปัจจัย จึงมีเวทนา. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราขอสมมุติว่า “^๕ น เป็นความทุกข์”
ดังนี้; ว่า “^๕ น เป็นทุกขสมุทัย” ดังนี้; ว่า “^๕ น เป็นทุกขนิโรธ” ดังนี้; ว่า
“^๕ น เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” ดังนี้; แก่สัตว์ผู้กำลังเสวยเวทนาอยู่.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า ข้อเท็จจริงอันนี้ มีความ
สำคัญอย่างยิ่ง กล่าวคือ ต้องมีการเสวยเวทนาจริง ๆ จึงจะเห็นทุกขอริยสัจที่เกิดจากต้นทว
อันเกิดจากเวทนานั้น และความที่ทุกข์ดับไปในขณะที่ต้นทวดับไปในเวทนานั้น ในเมื่อจิต
ประกอบด้วยอัมมมตังคแห่งอวิชฌมรรค โคธัคโคธมคติ; ดังนั้น ถ้าปราศจากเวทนา
เสียเพียงอย่างเดียว อริยสัจก็ตกตาม ปฏิจจนูปาทกก็ตาม อันมิได้เป็นสิ่งที่มียุขยจริง;
ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า “^๕ ปฏิจจสมุปบาทหรืออริยสัจ มีในขณะแห่งเวทนา” ดังนี้ โดยนัย
ทั้งที่พระพุทธรูปองค์นั้นดำรงบน.

อาการที่ยูงซากที่สุดของปฏิจจสมุปบาท คืออาการของตัณหา^๒

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราจักแสดงซึ่งตัณหา แก่พวกเธอทั้งหลาย คือตัณหา
ซึ่ง^๕ บนดุมขี้นายเครื่องคลุมสัตว์ มีปรกติไหลนอง แผ่กว้าง เป็นเครื่องเกาะ

๑. สูตรที่ ๑-๓ นวาวรรค อิก, อ. ๒๐/๒๒๗/๕๐๑, ครุสถ์แก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. สูตรที่ ๗ นวาวรรค จกฏก, อ. ๒๑/๒๔๘/๕๗๘, ครุสถ์แก่ภิกษุทั้งหลาย.

เกี่ยวของสัตว์, ซึ่งด้วยคณฺหาตนเอง โลกนี้อันคณฺหาโยงไว้ ห่อหุ้มไว้ เป็นเหมือนกลุ่มด้ายยุ่ง ยุ่งเหยิงเหมือนความยุ่งของกลุ่มด้ายที่หนาแน่นไปด้วย ปม พันกันยุ่งเหมือนเชิงหม้ายมุชชะและหม้ายปัพพะระ^๑ ย่อมไม่ลวงพันซึ่งสังสารวัฏฏ์ที่เป็นอบาย ทุกคติ วินิบาต ไปได้. พวกเธอทั้งหลาย จงพึงข้อยความนั้น, จงทำใจให้สิ้นเรื่อประโยชน์, เราจักกล่าวบัดนี้.

กว่าภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ทูลสนองรับพระพุทธดำรัสแล้ว, พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสด้วยคำเหล่านี้ว่า :

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็คณฺหาเป็นอย่างไรเล่า จึงชื่อว่าปมกุญชรเครื่องคลุมสัตว์ มีปมคติโหลนอง แผ่กว้าง เป็นเครื่องเกาะเกี่ยวของสัตว์, ซึ่งด้วยคณฺหาตนเอง โลกนี้อันคณฺหาโยงไว้ ห่อหุ้มไว้ เป็นเหมือนกลุ่มด้ายยุ่ง ยุ่งเหยิงเหมือนความยุ่งของกลุ่มด้ายที่หนาแน่นไปด้วยปม พันกันยุ่งเหมือนเชิงหม้ายมุชชะและหม้ายปัพพะระ ย่อมไม่ลวงพันซึ่งสังสารวัฏฏ์ ที่เป็นอบาย ทุกคติ วินิบาต ไปได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! คณฺหาวิจิตร (ความนึกที่เข้าไปด้วยอำนาจแห่งคณฺหา) ทั้งหลาย ๑๘ ประการ อันเข้าไปจับยึดคณฺหาในภายใน และคณฺหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๘ ประการ อันเข้าไปจับยึดคณฺหาในภายนอก, เหล่านี้มีอยู่.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! คณฺหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๘ ประการ อันเข้าไปจับยึดคณฺหาในภายใน เป็นอย่างไรเล่า? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! คณฺหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๘ ประการ อันเข้าไปจับยึดคณฺหาในภายในนั้น เหล่านี้คือ (๑) เมื่อมีความนึกว่า "เรามีอยู่"

๑. หม้ายสองชนิดนี้ เกือบปลกกันว่า หมายึงกระต่าย และหม้ายปล้อง แต่ไม่มีหลักฐานที่แน่นอน, ในที่นี้จึงไม่แปลไว้.

(อสุมิ)" ดังนี้; (๑) ความนึกไปว่า "เราเป็นอย่างนี้ (อิตฺตสุมิ)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๓) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราเป็นอย่างนั้น (เอวสุมิ)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๔) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราเป็นอย่างอื่น (อนฺณตฺตสุมิ)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๕) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราเป็นอย่างไม่เที่ยงแท้ (อสฺสุมิ)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๖) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราเป็นอย่างเที่ยงแท้ (สฺตฺตสุมิ)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๗) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราพึงมี (ส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๘) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราพึงมีอย่างนี้ (อิตฺตํ ส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๙) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราพึงมีอย่างนั้น (เอวํ ส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๐) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราพึงมีอย่างอื่น (อนฺณตฺตํ ส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๑) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราพึงมีบ้างหรือ (อปี ส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๒) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราพึงมีอย่างนั้นบ้างหรือ (อปี อิตฺตํ ส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๓) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราพึงมีอย่างนั้นบ้างหรือ (อปี เอวํ ส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๔) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราพึงมีอย่างอื่นบ้างหรือ (อปี อนฺณตฺตํ ส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๕) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราจักมีแล้ว (ภวิสฺส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๖) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราจักมีแล้วอย่างนี้ (อิตฺตํ ภวิสฺส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๗) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราจักมีแล้วอย่างนั้น (เอวํ ภวิสฺส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๘) หรือว่า ความนึกไปว่า "เราจักมีแล้วอย่างอื่น (อนฺณตฺตํ ภวิสฺส)" ดังนี้ ก็ย่อมมี.

ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้คือ ตัณหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๘ ประการ อันเข้าไปจับยึดขันธในภายใน.

ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย! ตัณหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๘ ประการ อันเข้าไปจับยึดขันธในภายนอก เป็นอย่างไรเล่า? ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย! ตัณหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๘ ประการ อันเข้าไปจับยึดขันธในภายนอก เหล่านี้คือ (๑) เมื่อมีความนึกว่า "เรามีอยู่ด้วยขันธ (อันเป็นภายนอก) อันนี้ (อิมินา อสุมิ)" ดังนี้; (๒) ความนึกไปว่า

“เราเป็นอย่างนี้ ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา อิตฺถสฺมิ)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๓) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราเป็นอย่างนั้น ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา เอวสฺมิ)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๔) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราเป็นอย่างอื่น ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา อญฺเฏตสฺมิ)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๕) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราเป็นอย่างนี้แต่เพียงแต่ ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา อสฺสสฺมิ)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๖) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราเป็นอย่างนี้แต่เพียงแต่ ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา สทสฺมิ)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๗) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา ส)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๘) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้อย่างนี้ ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา อิตฺถํ ส)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๙) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้อย่างนั้น ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา เอวํ ส)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๐) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้อย่างอื่น ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา อญฺเฏตสฺมิ)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๑) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้ด้วยขันธอันนี้บ้างหรือ (อิมินา อปี ส)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๒) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้อย่างนี้ด้วยขันธอันนี้บ้างหรือ (อิมินา อปี อิตฺถํ ส)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๓) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้อย่างนั้นด้วยขันธอันนี้บ้างหรือ (อิมินา อปี เอวํ ส)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๔) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้อย่างอื่นด้วยขันธอันนี้บ้างหรือ (อิมินา อปี อญฺเฏตสฺมิ)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๕) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้แล้ว ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา ภวิสฺส)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๖) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้แล้วอย่างนี้ ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา อิตฺถํ ภวิสฺส)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๗) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้แล้วอย่างนั้น ด้วยขันธอันนี้ (อิมินา เอวํ ภวิสฺส)” ดังนี้ ก็ย่อมมี; (๑๘) หรือว่า ความนึกไปว่า “เราทั้งนี้แล้วอย่างอื่นด้วยขันธอันนี้ (อิมินา อญฺเฏตสฺมิ)” ดังนี้ ก็ย่อมมี.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้คือ คัดหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๘ ประการ อันเข้าไปยังยถาในภายนอก,

คู่ก่อนภิกขุทั้งหลาย! ท้ายอาการอย่างนี้ จึงมีคณหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๘ ประการ อันเข้าไปจับยึดกันไว้ในภายใน, และคณหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๘ ประการ อันเข้าไปจับยึดกันไว้ในภายนอก. คู่ก่อนภิกขุทั้งหลาย! ด้วยเหตุนี้ เราขอมกล่าวว่า คณหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๖ ประการ.

คู่ก่อนภิกขุทั้งหลาย! ด้วยเหตุนี้ เมื่อนับคณหาวิจิตร มีลักษณะอย่างนี้ อันเป็นอริย ๓๖ ประการด้วย, อันเป็นอนาคค ๓๖ ประการด้วย, อันเป็นปัจจุบัน ๓๖ ประการด้วย, คณหาวิจิตรทั้งหลาย ๑๐๘ ประการ ย่อมมี.

คู่ก่อนภิกขุทั้งหลาย! นี้แต่ คือคณหา ซึ่งเป็นเหตุมีชายเครื่องคลุมสั้ว มีปรกติไหลนอง แผ่กว้าง เป็นเครื่องเกาะเกี่ยวของสั้ว, ซึ่งกัณฑ์เหล่านี้เอง โลกนี้ อันคณหาอีกโยงไว้ ห่อหุ้มไว้ เป็นเหมือนกลุ่มตัวยุง ยุงเหยิงเหมือนความยุ่งของกุ่มตัวยุง ที่หนาแน่นไม่กั้วยบม พ้นกันยุ่งเหมือนเชิงหม้ายมูชะและหม้ายบัพพะระ ย่อมไม่ล่วงพ้นซึ่งสังสารวัฏฏ์ ที่เป็นอบาย ทุกคติ วินิบาต ไปได้; ดังนี้ แล.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า คณหาแท้ เป็นอาการของปัจจัยสมุปบาทอาการที่ ๘ นับว่าเป็นอาการที่ยังยากซับซ้อน ทำจิตใจของสัตว์ให้ยุ่งงัดสับสนเหมือนเชิงหม้ายมูชะและกุ่มตัวยุง ดังที่กล่าวแล้วในพระบาลีนี้; แลยังมีอาการของสิ่งที่มีกัมมัต หันห่อ ครอบคลุมเหมือนคาวาย แผ่ร่วนไปในภพต่าง ๆ มีอาการซับซ้อนเหลือจะประมาณได้; มีการเกี่ยวไปในทวิภูมิต่าง ๆ เช่นทวิภูมิต่าง ๆ ๑๘ ประการ. ปราการกษัตริย์ทั้งที่เป็นภายในและภายนอก และมีทั้งที่เป็นอริย อนาคค ปัจจุบัน : รวมได้เป็น ๑๐๘ ชนิด; นี่เป็นพวกที่ยากยิ่ง. เมื่อกล่าวตามลักษณะที่ขยายอารมณ์ทั้ง ๖ มีรูป เสียง กลิ่น รส เป็นกัน นับเป็น ๖ อารมณ์. แล้วคณหาเวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา และคณหา ๓ คือ กามคณหา ภวคณหา วิภวคณหา ก็เป็น ๕๔ ชนิด; แล้วคณหาด้วยลักษณะ ๒ คือที่เป็นภายในและภายนอกก็ตาม หรือจะคณหาด้วยลักษณะแห่งเกสรตและเนกขัมมสติ ๒, อย่างนี้ก็ตาม ก็เป็น ๑๐๘ ชนิด เช่นเดียวกัน : ใช้วิธีขยายได้ทั้งแก่กามคณหา ภวคณหา วิภวคณหา. ส่วนคณหาวิจิตร ๑๐๘ ประการ นัยที่กล่าวแล้วข้างต้น สะดวกที่จะใช้อธิบายภวคณหา และวิภวคณหา ได้ทั้ง ๒ อย่าง โดยปฏิบัติกันต่อกันและกัน. นี่แหละคือความยุ่งยากซับซ้อนแห่งอาการของคณหาที่ซ่อนอยู่ในกระแส

แห่งปัจฉิมมุขปาฐะ ที่เกิดอยู่ในชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องกล่าวถึงเวลาหลังจากตายแล้ว โศกทางร่างกายก็ได้.

คำว่า “โคหิต” หมายถึงอาศัยการมรณโดยตรง ในชีวิตของ ผู้ครองเรือนในลักษณะแห่งกามสุขัลลิกาโยค. ส่วน “เนกขัมมิต” หมายถึง การออกจากเรือนประพฤติกพรหมจรรย์ เพื่อเกิดในสวรรค์รูปาพร อรูปาพร เป็นคน ในลักษณะแห่งอัครกิลมถานโยค ดังนี้.

สำหรับคำว่า “คณหาวิจริต” นั้น เคียงถึงที่เกี่ยว ที่โคจร ของ คณหา; เป็นทิววิถีได้ เป็นอารมณ์ก็ได้ ทั้งจะเห็นได้จากข้อความข้าง บนนั้น แล.

ความเพียรแน่วแน่ของศีลสัตตปฏิ ปีติบังการเห็นอริยสัจ จึงส่งสยต่อหลักของจริยหรือปัจฉิมมุขปาฐะ

ทุกอนิกขุทั้งหลาย! เมื่ออะไรมีอยู่หนอ เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งอะไร เพราะ บังใจเข้าไปสู่อะไร ญิฐุจึงเกิดขึ้นจนถึงกับ “อนกัไม่พัก แมนักไม่ไหล สติ มีตรรกัไม่คลลค พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่วุ่นไม่คลก แต่ละอย่างๆ เป็น ของคงอยู่อย่างมั่นคงคงอยู่ของเสาระเนียด” ดังนี้ ?

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น กราบทสวงวอนว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ธรรมทั้งหลายของพวก ข้าพระองค์ มีพระผู้มีพระภาคเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเป็นที่พัก. ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ! เป็นการชอบแล้วหนอ ขอให้ธรรมแห่งภิกษุนี้ จงแจ่มแจ้งพระผู้มีพระภาคเองเถิด. ภิกษุ ทั้งหลาย ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทรงจำไว้” ดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสเตือนให้ภิกษุ ทั้งหลายเหล่านั้นตั้งใจด้วยดีแล้ว ได้ตรัสข้อความต่อไปนี้ :-

๑. สุตวที่ ๑ โสทวักคิวัตรก ญิฐุสังยุตต์ ขนธ. ตี. ๑๗/๒๔๔/๔๑๗. กรตัมภักขุทั้งหลาย ที่เรควัน.

ก่อนนิกขุทั้งหลาย! เมื่อรูปนั้นแล มีอยู่ เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งรูป เพราะ
 บังใจเข้าไปสู่รูป ทิฐิจึงเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า “ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์
 ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่าง ๆ เป็นของตั้งอยู่อย่าง
 มั่นคงจุติการตั้งอยู่ของเสาระเนียด” ดังนี้. (ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีถ้อย
 คำที่กระตือรือร้นอย่างเดียวกันทุกข้อกับในกรณีแห่งรูปนี้ ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งขันธ์แต่ละขันธ์ เท่านั้น).

ก่อนนิกขุทั้งหลาย! พวกเธอจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร? รูปเที่ยง
 หรือไม่เที่ยง? (“ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า”) ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น เป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?
 (“เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า”) แม้สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
 แต่ทำไมอีกมันถวิลมันขังสิ่งนั้นแล้ว ทิฐิอย่างนี้ จะเกิดขึ้นได้ใหม่ว่า “ลมก็ไม่พัด แม่น้ำ
 ก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่าง ๆ
 เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคงจุติการตั้งอยู่ของเสาระเนียด” ดังนี้. (“ข้อนั้นหาไม่ ได้พระเจ้าข้า”)
 (ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีถ้อยคำที่กระตือรือร้นและภิกษุเหล่านั้นทูลตอบ อย่างเดียวกัน
 ทุกข้อกับในกรณีแห่งรูปนี้ ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งขันธ์ แต่ละขันธ์เท่านั้น).

ก่อนนิกขุทั้งหลาย! แม้สิ่งใดที่บุคคลได้เห็นแล้ว ฟังแล้ว รู้สึกลแล้ว
 รู้แจ้งแล้ว บรรลุแล้ว แสวงหาแล้ว กรุ่นจิตอยู่ด้วยใจแล้ว; เหล่านี้เป็นของเที่ยงหรือไม่
 เที่ยง? (“ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า”) ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?
 (“เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า”) แม้สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
 แต่ทำไมอีกมันถวิลมันขังสิ่งนั้นแล้ว ทิฐิอย่างนี้ จะเกิดขึ้นได้ใหม่ว่า “ลมก็ไม่พัด
 แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แ่
 ละอย่าง ๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคงจุติการตั้งอยู่ของเสาระเนียด” ดังนี้. (“ข้อนั้นหาไม่ ได้
 พระเจ้าข้า”)

ทุกก่อนมิทักทั้งหลาย ในกาลใดแล ความสงสัย (กังขา) ในฐานะ
ทั้งหลาย ๖ ประการเหล่านี้ เป็นสงทอริยสาวกละชาตแล้ว; ในกาลนั้น ก็เป็น
อันว่า ความสงสัยแม้ในทุกข์, แม้ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งทุกข์, แม้ในความดับ
ไม่เหลือแห่งทุกข์, แม้ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่ง
ทุกข์; ก็เป็นสงทอริยสาวกนั้น ละชาตแล้ว.

ลูกอ่อนอีกหลายๆคน! อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า เป็นอริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ (ต่อนิพพาน) มีการตรัสรู้พร้อมในเบื้องต้น, ๓ ครั้ง แล.

เมื่อบุคคลมีความเห็นว่า รูปเป็นค่าน เป็นสิ่งที่ยั่งยืน เป็นอันเที่ยงแท้ ทั้งในโลกนี้และในโลกอื่นแล้ว สติสทกฏฐิจะเกิดขึ้นแก่เราอย่างแน่นแฟ้น จนถึงขนาดที่จะเปรียบเทียบกันกับอุปมาในที่นี้ได้ว่า ละครไม่พัก แม้เราจะไม่ไหล ต้นเป็นค่าน; ก็เราจะไม่ยอมเปลี่ยนทิวทัศน์แน่นอนแม้จะสวาทเยือกเย็น มันจึงมีนัยการเห็นอริยสัจสี่ อริยตถ์ทั้งสี่ ก็คือ ปฏิจรรจนุปบาท นั่นเอง; ดังนั้นจึงเป็นอันว่า ทิวทัศน์นี้แม้จะการเห็นปฏิจรรจนุปบาทโดยแท้. — *ผู้รวบรวม.*

บัณฑิตวิทยาลัย คณะกรรมการเห็นควรยสจส
จึงส่งสัคต่อหลักของอริยสัจหรือปฏิจจสมุปบาท^๒

ครูก่อนเกษียณทั้งหลาย) เมื่ออะไรมีอยู่เหนือ เพราะเข้าไปยึดถือสิ่งอะไร เพราะ
 บักรึเข้าไปสู่อะไร ก็กฎจึงเกิดขึ้นอย่างนั้นว่า "ไม่มีทานอันบุคคลควรบริจาคแล้ว, ไม่มี

๑. ชั้นที่ ๕ และสิ่งที่ได้เห็นแล้ว เป็นต้น ถึงทุกแถวด้วยวงบน.

๒. ผู้ตรวจ ๕ โสเภบาภิวารวต ทิฏฐิสังยุตต์ รนธ. ส. ๑๗/๒๕๔/๗๒๕, กวีสณกภิกษุทั้งผดย ที่เชชวน.

ยัญญะอันบุคคลประกอบแล้ว, ไม่มีโหระอันบุคคลบูชาแล้ว, ไม่มีผลวิบากแห่งกรรม อันบุคคลกระทำแล้ว กระทำชั่วแล้ว, ไม่มีโลกนี้, ไม่มีโลกอื่น, ไม่มีมารดา, ไม่มีบิดา, ไม่มีสัตว์ทั้งหลายอันเป็นอุปาทิเกะ, ไม่มีสมณะและพรหมณ์ผู้ไปแล้วถูกต้อง ผู้ปฏิบัติแล้วถูกต้อง ผู้ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ และโลกอื่น ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศอยู่ในโลก; คนเรานี้ เป็นแต่การประชุมของมหาภูตทั้งสี่, เมื่อใดทำกาละ เมื่อนั้นดินย่อมเข้าไปสู่หมู่แห่งดิน น้ำย่อมเข้าไปสู่หมู่แห่งน้ำ ไฟย่อมเข้าไปสู่หมู่แห่งไฟ ลมย่อมเข้าไปสู่หมู่แห่งลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมหายไปในอากาศ; บุรุษทั้งหลายมีแต่ขงวางศพเป็นที่คร่ำครวญ จะพาเขาผู้ตายแล้วไป; ร่องรอยทั้งหลาย ปรากฏอยู่เพียงแค่นี้เท่านั้น เป็นเพียงกระดูกทั้งหลาย มีแต่เพียงดั่งสีแห่งนกพิลาป, การบูชาเช่นสรวง มัจฉาเป็นที่สุด, สิ่งท่เรียกว่าทานนั้น เป็นบพญัตติของคนเขลา, คำของพวกที่กล่าวว่า อะไรๆ มียุณนั้นเป็นคำเปล่า (จากความหมาย), เป็นคำเท็จ เป็นคำเพ้อเจ้อ; ทั้งคนพาลและบัณฑิต ครั้นกายแตกทำลายแล้ว ย่อมขาดสูญพินาศไป มิได้มีอยู่ ภายหลังแต่การตาย” ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น กรามทลวิงวอนว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ธรรมทั้งหลายของพวกข้าพระองค์ มีพระผู้มีพระภาคเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเป็นที่พักพิง, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! เป็นการชอบแล้วหนอ ขอให้อรอดแห่งภยันตราย จงแจ่มแจ้งแก่พระผู้มีพระภาคเองเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทวงจำไว้” ดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสเตือนให้ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นตั้งใจฟังด้วยดีแล้ว ได้ตรัสข้อความต่อไปนี้ :—

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อรูปนั้นแล มีอยู่, เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งรูป เพราะมักใจเข้าไปสู่รูป ทิฏฐิจึงเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า “ไม่มีทานอันบุคคลบริจาคแล้ว, ไม่มียัญญะอันบุคคลประกอบแล้ว, ไม่มีโหระอันบุคคลบูชาแล้ว, ไม่มีผลวิบากแห่งกรรมอันบุคคล

กระทำดีกระทำชั่ว, ไม่มีโลกนี้, ไม่มีโลกอื่น, ไม่มีมารดา, ไม่มีบิดา, ไม่มีสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นอุปาทิเก, ไม่มีสมณะและพรหมผู้ไปแล้วถูกต้อง ผู้ปฏิบัติแล้วถูกต้อง ผู้ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศอยู่ในโลก, คนเรานี้ เป็นแต่การประชุมของมหาภูตทั้งสี่; เมื่อใจทำกาละ เมื่อนั้น คินยอมเข้าไปสู่หมู่แห่งคิน น้ายอมเข้าไปสู่หมู่แห่งน้ำ ไฟยอมเข้าไปสู่หมู่แห่งไฟ สมยอมเข้าไปสู่หมู่แห่งลม อินทรีย์ทั้งหลาย ย่อมหายไปในอากาศ บุรุษทั้งหลาย มีเที่ยงวางศพนเป็นที่ครบห้า จะพาเขา ผู้ตายแล้วไป ร้องร่ายทั้งหลาย ปรากฏอยู่เพียงแค่ว่า เป็นเพียงกระดูกทั้งหลาย มีสี เพียงดั่งสีแห่งนกฟิลาป, การบูชาเช่นสรวง มีขี้เถ่าเป็นที่สุด, สิ่งที่เราเรียกว่าทานนั้นเป็น บทบัญญัติของกนเขลา, คำของพวกที่กล่าวว่า อะไรๆ มีอยู่นั้น เป็นคำเปล่า (จากความหมาย) เป็นคำเท็จ เป็นคำเพ้อเจ้อ, ทั้งคนพาลและบัณฑิต กรันกายแตกทำลายแล้ว ย่อมขาดสูญ พินาศไป มิได้มีอยู่ ภายหลังแต่ตายแล้ว” ดังนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง? (“ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า”) ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า? (“เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า”) แม้สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งสิ่งนั้นแล้ว ทุกข์อย่างนี้ จะเกิดขึ้นได้ใหม่ว่า “ไม่มีทานอันบุคคลบริจาคนแล้ว, ไม่มีอัญณะอันบุคคลประกอบแล้ว, ไม่มีโหระอันบุคคลบูชาแล้ว, ไม่มีเสลวิปากแห่งกรรมอันบุคคลกระทำดีแล้วกระทำชั่วแล้ว, ... วสว ... วสว ... คำของพวกที่กล่าวว่า อะไรๆ มีอยู่ นั้นเป็นคำเปล่า (จากความหมาย) เป็นคำเท็จ เป็นคำเพ้อเจ้อ, ทั้งคนพาลและบัณฑิต กรันกายแตกทำลายแล้ว ย่อมขาดสูญ พินาศไป มิได้มีอยู่ ภายหลังแต่ตายแล้ว” ดังนี้? (“อันนั้น หามิได้พระเจ้าข้า”) (ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีคำกล่าวอย่างเดียวกันทุกตัวอักษรกับคำกล่าวในกรณีแห่งรูปนี้ คำวงกันแต่เพียงชื่อแห่งขันธ์แต่ละขันธ์ เท่านั้น.)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! แม้สิ่งใดที่บุคคลได้เห็นแล้ว ฟังแล้ว รู้สึกลแล้ว รู้แจ้งแล้ว บรรลุแล้ว แสวงหาแล้ว ครุ่นคิดอยู่ด้วยใจแล้ว เหล่านี้ เป็นของเที่ยงหรือไม่เที่ยง? (“ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า!”) ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า? (“เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า!”) แม้สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ฉันไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งสิ่งนั้นแล้ว พึงรู้อย่างนี้จะเกิดขึ้นได้ใหม่ว่า “ไม่มีทานอันบุคคลบริจากแล้ว, ไม่มีบุญอุทิศอันบุคคลประกอบแล้ว, ไม่มีโศกอันบุคคลบูชาแล้ว, ไม่มีผลสวีกาแห่งกรรมอันบุคคลกระทำแล้ว กระทำแล้ว, ... ฯลฯ ... ฯลฯ ... คำของพวกที่กล่าวว่า อะไร ๆ มีอยู่นั้น เป็นคำเปล่า (จากความหมาย) เป็นคำเท็จ เป็นคำเพ้อเจ้อ; ทั้งคนพาลและบัณฑิต ครั้นกายแตกทำลายแล้ว ย่อมราคสูญพินาศไป, มิได้นิยอยู่ภายหลังแต่การตาย” ดังนี้? (“ข้อนี้หน้ หามิได้ พระเจ้าข้า!”).

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ในกาลใดแล ความสงสัย (กังขา) ในฐานะทั้งหลาย ๖ ประการ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่อริยสาวกละขาดแล้ว; ในกาลนั้น ก็เป็นอันว่า ความสงสัยแม้ในทุกข์, แม้ในเหตุให้เกิดขึ้นแห่งทุกข์, แม้ในความดับไม่เหลือแห่งทุกข์, แม้ในข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์, ก็เป็นสิ่งที่อริยสาวกนั้น ละขาดแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า เป็นอริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ (ตอณพพาน) มีกาวตรัสรู้พร้อมในเบื้องต้น, ดังนี้แล.

นตลิกทวิฏฐิ หรืออุจเจททวิฏฐิ ดังกล่าวมานี้ เป็นสกลทั้งฝ่ายข้างไม่มี ตรงกันข้ามจากสคคทวิฏฐิ ซึ่งเป็นไปสกลทั้งฝ่ายข้างมี ส่วนเคยชินกับการเห็นอริยสัจสี่ ด้วยกันทั้งสองอย่าง. อริยสัจสี่ คือ ปฏิจจสมุปบาท: ดังนั้น จึงเป็นการปัดปฏิจจสมุปบาทพร้อมกันไปในตัว.

ตอนต้นของนิตกัทธกัฏฐิ ตั้งแต่คำว่า “การให้ทานไม่มี” ไปจนถึงคำว่า “สัตว์ผู้เป็นอุปายาคะไม่มี” นั้นถูกยกมาใช้เป็นคำอธิบายของมัจฉาทิกฏฐิในชั้นมาตรฐานทางศีลธรรมทั่วไป เช่นมัจฉาทิกฏฐิในอภยกุลกรรมบท เป็นต้น ซึ่งยังมีนิตกัทธกัฏฐิเต็มรูป จึงเรียกว่า มัจฉาทิกฏฐิใดๆ. — *ผู้รวบรวม*.

ปฏิจอกสมุปบาท รวมอยู่ในบรรดาเรื่องที่ใครคัดค้านไม่ได้^๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันนี้แล อันเราแสดงแล้ว เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้ใคร่หมองไม่ได้ ทิเตียนไม่ได้ กังว้างไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็ธรรมอันเราแสดงแล้ว เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้ใคร่หมองไม่ได้ ทิเตียนไม่ได้ กังว้างไม่ได้ เป็นอย่างไรเล่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี คือ สาธุทั้งหลาย ๖ ประการ” ดังนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้ใคร่หมองไม่ได้ ทิเตียนไม่ได้ กังว้างไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี คือ ผัสสสาธณะ (แทนเกิดแห่งผัสสะ) ทั้งหลาย ๖ ประการ” ดังนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้ใคร่หมองไม่ได้ ทิเตียนไม่ได้ กังว้างไม่ได้.

๑. สุตที่ ๑ มหาวรรค ภิก. ข. ๒๐/๒๒๔/๕๐๑, ครุสณิกภิกษุทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คืออินปวิจาร (ที่เข้าไปเที่ยวแห่งมโน) ทั้งหมด ๑๔ ประการ” ทั้งนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้เศร้าหมองไม่ได้ คิเตียนไม่ได้ คังงังไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คืออริยสัจ ทั้งหมด ๔ ประการ” ทั้งนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้เศร้าหมองไม่ได้ คิเตียนไม่ได้ คังงังไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คือธาตุทั้งหลาย ๖ ประการ” ทั้งนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้เศร้าหมองไม่ได้ คิเตียนไม่ได้ คังงังไม่ได้. ข้อนี้ เป็นธรรมที่เรากล่าวแล้วอย่างนี้ เราอาศัยซึ่งอะไรเล่า จึงกล่าวแล้วอย่างนี้? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธาตุทั้งหลาย ๖ ประการเหล่านี้ คือ ปฐวีธาตุ ลอโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญญาณธาตุ ทั้งนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คือธาตุทั้งหลาย ๖ ประการ” ทั้งนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้เศร้าหมองไม่ได้ คิเตียนไม่ได้ คังงังไม่ได้ ทั้งนี้ อันใด อันเรากล่าวแล้ว; ข้อนั้น เรากล่าวหมายถึงข้อความนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คือผัสสาายณะทั้งหลาย ๖ ประการ” ทั้งนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้เศร้าหมองไม่ได้ คิเตียนไม่ได้ คังงังไม่ได้. ข้อนี้ เป็นธรรมที่เรากล่าวแล้วอย่างนี้ เราอาศัยซึ่งอะไรเล่า จึงกล่าวแล้วอย่างนี้? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ผัสสาายณะทั้งหลาย ๖ ประการ เหล่านี้ คือ จักขุ เป็นผัสสาายณะ โสตะ เป็นผัสสาายณะ ฆานะ เป็นผัสสาายณะ ชีวหา เป็นผัสสาายณะ ภูตะ เป็นผัสสาายณะ มโน เป็นผัสสาายณะ ทั้งนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คือผัสสาชณะทั้งหลาย ๖ ประการ” ดังนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้เศร้าหมองไม่ได้ คติเย็นไม่ได้ คักง้างไม่ได้ ดังนี้ อันใด อันเรากล่าวแล้ว; ช้อนั้น เรากล่าวหมายถึง ข้อความนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คือมโนปวชากรทั้งหลาย ๑๘ ประการ” ดังนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้เศร้าหมองไม่ได้ คติเย็นไม่ได้ คักง้างไม่ได้. ช้อนั้น เป็นธรรมที่เรากล่าวแล้วอย่างนี้ เราอาศัยซึ่งอะไรเล่าจึงกล่าวแล้วอย่างนี้? คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะเห็นรูปกัวยักขุ มโนย่อมเข้าไปเที่ยวในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา; เพราะพึงเสียดด้วยโสตะ มโนย่อมเข้าไปเที่ยวในเสียงอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในเสียงอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในเสียงอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา; เพราะรู้สึกกลิ่นด้วย ฆานะ มโนย่อมเข้าไปเที่ยวในกลิ่นอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในกลิ่นอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในกลิ่นอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา; เพราะรู้สึกรสด้วย รัชหา มโนย่อมเข้าไปเที่ยวในรสอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในรสอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในรสอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา; เพราะถูกคลั่ง สัมผัสทางผิวหนังด้วย ผิวกาย มโนย่อมเข้าไปเที่ยวในสัมผัสทางผิวหนังอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในสัมผัสทางผิวหนังอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในสัมผัสทางผิวหนังอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา; เพราะรู้สึกอันนิมิตด้วย มโนย่อมเข้าไปเที่ยวในนิมิตอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในนิมิตอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส, ย่อมเข้าไปเที่ยวในนิมิตอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา ดังนี้. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คือมโนปวชากรทั้งหลาย ๑๘ ประการ”

ทั้งนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้เศร้าหมองไม่ได้ ตีเคียนไม่ได้ ตักังงังไม่ได้ ดังนั้น อันใด อันแรกกล่าวแล้ว; ข้อนี้แรกกล่าวหมายถึงข้อความนี้.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คืออริยสัจทั้งหลาย ๔ ประการ” ดังนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้เศร้าหมองไม่ได้ ตีเคียนไม่ได้ ตักังงังไม่ได้. ข้อนี้ เป็นธรรมที่เรากล่าวแล้วอย่างนี้ เราอาศัยซึ่งอะไรเล่า จึงกล่าวแล้วอย่างนี้? ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยซึ่งธาตุทั้งหลาย ๖ ประการ การก้าวลงสู่ครรภ์ย่อมมี; เมื่อการก้าวลงสู่ครรภ์ มีอยู่, นามรูปย่อมมี; เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ; เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมี ผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา. ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราย่อมบัญญัติว่า “นี่ เป็นความทุกข์” ดังนี้; ว่า “นี่ เป็นทุกข์สมุทัย” ดังนี้; ว่า “นี่ เป็นทุกข์นิโรธ” ดังนี้; ว่า “นี่ เป็นทุกข์นิโรธความนี้ปฏิบัติ” ดังนี้; แก่สัตว์ผู้กำลังแสวงเวทนาอยู่.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! ทุกขอริยสัจ เป็นอย่างไรเล่า? แม้ความเกิด ก็เป็นทุกข์, แม้ความแก่ ก็เป็นทุกข์, แม้ความตาย ก็เป็นทุกข์, แม้โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย ก็เป็นทุกข์, การประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์, ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก เป็นทุกข์, ปราศรณาสังโคตแล้วไม่ไค้สิ่งนั้น นั่นก็เป็นทุกข์ : กล่าวโดยย่อ บัญญัติทานขันธ์ทั้งหลาย เป็นทุกข์.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี่เรากล่าวว่า ทุกขอริยสัจ.

ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย! ทุกขสมุทัยอริยสัจ เป็นอย่างไรเล่า? เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย; เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ;

เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป; เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ;
 เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา;
 เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา; เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน;
 เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ; เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ; เพราะมี
 ชาติเป็นปัจจัย, ขรามรรณะ โสกะปริเหวะหุชะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้น
 ครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.

ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้เรากล่าวว่า พุทธสมุทยอริยสัจ.

ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย! **ทุกข์นิโรธอริยสัจ** เป็นอย่างไรเล่า? เพราะ
 ความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งวิชชาที่แน่นันเดียว, จึงมีความดับแห่งสังขาร;
 เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ; เพราะมีความดับแห่ง
 วิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป; เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับ
 แห่งสฬายตนะ; เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ; เพราะมี
 ความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา; เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมี
 ความดับแห่งตัณหา; เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน;
 เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ; เพราะมีความดับแห่งภพ
 จึงมีความดับแห่งชาติ; เพราะมีความดับแห่งชาติ นั้นแล ขรามรรณะ โสกะปริเหวะ-
 หุชะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี
 ด้วยอาการอย่างนี้.

ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้เรากล่าวว่า พุทธนิโรธอริยสัจ.

ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย! **ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ** เป็นอย่างไร
 เล่า? มรรคอันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ นั้นนั่นเอง, กล่าวคือ สัมมา-

ว่าด้วยปัจจัยก็คือเรื่องอริยสัจสมบุรณ์แบบ

๑๑๗

ทฤษฎี สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! นี้เรากล่าวว่า ทุกชนโรคราหมิปฏิบัติพาอริยสัจ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันเราแสดงแล้วว่า “เหล่านี้ คืออริยสัจทั้งหลาย ๔ ประการ” ทั้งนี้ เป็นธรรมอันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายชมเชยไม่ได้ ทำให้ใคร่หาหมองไม่ได้ จิตเย็นไม่ได้ คักง้างไม่ไ้ ทั้งนี้ อันใด อันเรากล่าวแล้ว; ชื่อนั้น เรากล่าว หมายถึงข้อความนี้, ดังนี้ แล.

หมายเหตุผู้รวบรวม : ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า เรื่องกัณหะพุทฺธของคัทรง ทำทายเป็นเรื่องกัศุรัคคัณไม่ได้นั้น มีอยู่ ๔ เรื่องด้วยกัน คือ เรื่องธาตุ ๖, ผัสสาชกณะ ๖, มโนปัจจัย ๑๘, และปัจจุสมุปบาท ที่อยู่ในรูปของอริยสัจสี่ที่ตรงแสดงด้วยปัจจุสมุปบาท อันเป็นอริยสัจสี่ที่รคัคม: สำหรับเปรียบกัการคัอตันคัคคัณของสมณพราหมณ์ผู้รู้เหล่านี้. เป็นอันว่า เรื่องปัจจุสมุปบาท ทั้งสมุทยาร และนิโรธาร รวมอยู่ในบรรดาเรื่องทีใด ๆ คัคคัณไม่ได้.

หมวดที่สอง จบ